

KOLONIALE STUDIËN

INHOUD No. 3

Bladzijde

• Javaansch Pantheïsme en Monisme, door Dr. P. Zoetmulder.	227 ✓
Ontwikkeling en toekomst van het natuurwetenschappelijk onderzoek voor Nederlandsch-Indië, door Dr. Ir. D. Tollenaar.	237
Onze kwetsbare export, door Dr. W. M. F. Mansvelt.....	254
De schuldbevrijding in het regentschap Indramajoe, door Mr. H. D. van Werkum	267
Het Nationalisme in de Taman Siswa-beweging, door S. Mangoensarkoro	287
De diverse functies van het Chineesche schrift, door Njo Joe Lan	297
De druk van de belastingen op het inkomen in verband met de daling van de kosten van levensonderhoud, door Dr. A. A. H. Besier	321

Boekbespreking:

Dr. J. Winsemius: Nieuw-Guinea als kolonisatiegebied voor Europeanen en van Indo-Europeanen	326
Fr. van Heek: Chineesche immigranten in Nederland.....	328
Fr. van Heek: Westersche Techniek en Maatschappelijk Leven in China. Proefschrift Enschedé 1935.....	330

INHOUD No. 4

Eenige aantekeningen over Politieke Partijen in Indië, door J. H. Ritman	339
Eenige opmerkingen over Inheemsche arbeiders bij Westersche Cultuurondernemingen, hun loonen en minimum-loonen, door Dr. Ir. Ph. Levert	357
Voorlichting op het gebied der Koloniale geschiedenis, door Dr. F. R. J. Verhoeven	383 ✓
• Javaansch Pantheïsme en Monisme, door Dr. P. Zoetmulder.	402 ✓
De Javanen-Kolonisatie in de Lampongsche districten, door H. R. Rookmaaker	411
Enkele beschouwingen over den Desa-kleinhandel op Java en Madoera, door Dr. E. de Vries en Drs. H. Cohen.....	432

Boekbespreking:

D. M. G. Koch: Japan's Feet of Clay, by Freda Utley..	445
---	-----

DE JAVANEN-KOLONISATIE IN DE LAMPONGSCHE D I S T R I C T E N

DOOR H. R. ROOKMAAKER

1. Korte geschiedenis.

In het begin dezer eeuw vond meer en meer de gedachte ingang dat Java overbevolkt was, dat er in vele streken gebrek en armoede heerschten en iets gedaan moest worden om den nood te lenigen.

Men zocht naar middelen en meende, dat emigratie verlichting brengen kon.

Naar geschikte terreinen werd een onderzoek ingesteld zoowel in Oost-Java als elders. In 1904 kwam de toenmalige Assistent-Resident Heyting in de Lampongs en viel het oog op 'n bosch-complex, het tegenwoordige Gedong Tataän. Men begon op zeer bescheiden schaal; alles kostte veel geld en overredingskracht; de moeilijkheden waren groot. De immigratie ging met horten en stooten en was zeer kostbaar, omdat de moeilijkheden te veel met geld werden opgevangen, hetgeen tenslotte ook den ondergang van de Lampongsche Volkscredietbank ten gevolge had. De uitgaven kwamen voor menig gezin op f 1000,— te staan.

In 1921 besloot men een tweede kolonisatie n.l. Wonosobo in de onderafdeeling Kotaägoeng te openen. Reeds dadelijk had men echter met zoodanig zware malaria-explosies te kampen, dat men den moed opgaf en den aanvoer van nieuwe kolonisten verbood.

In 1926 werd de last tot opheffing der kolonisatie gegeven, doch niemand wenschte heen te gaan.

Op verzoek van de desalieden in Wonosobo werden er in 1935 weer emigranten heen gezonden, waarmede in 1936 werd voortgegaan. De resultaten zijn zeer gunstig en het is thans een der gezondste kolonisaties.

In de Lampongs had in 1928 de Inlandsche bestuursreorganisatie plaats, de oude margaverbanden (adatverbanden) werden als Inlandsche gemeente erkend en een Inlandsche Gemeente Ordonnantie voor de marga's in het leven geroepen.

Naast deze Inlandsche gemeenten — marga's — werden de toen bestaande kolonisaties Gedong Tataän en Wonosobo gehandhaafd.

Deze kolonisaties staan dus buiten margaverband (Stbl. 1929 No. 362), in tegenstelling met alle andere kolonisaties, — met uitzondering van de Soekadanakolonisatie waarvoor nog geen uiteindelijke beslissing genomen is — die in het margaverband zijn opgenomen, en werden ingepast in de betrokken Inlandsche rechtsgemeenschappen.

Het regeerings-standpunt, dat opneming in het adatverband ongetwijfeld een der leidende beginselen moet zijn, is m.i. volkomen juist te achten.

Slechts t.a.v. de groote Soekadanakolonisatie zal hierop noodgedwongen een uitzondering moeten worden gemaakt.

Het zielental der Javanen in de Soekadanakolonisatie toch, bedraagt thans reeds meer dan het dubbele van dat der betrokken marga's Oenji en Boeai Noeban en zal dit in de toekomst tot meer dan 150.000 zielen kunnen uitgroeien.

Een goede behartiging van de economische belangen van deze groote Javanengemeenschap, zou ongetwijfeld de krachten der margahoofden verre te boven gaan.

Vóór 1933 zag men alleen heil in groote kolonisatiecomplexen met geïrrigeerde gronden, waarop ik nader zal terugkomen.

Na een periode van stilstaan ging in 1932 Resident Junius bijgestaan door den Controleur van der Zwaal ertoe over in het Westelijk deel van Gedong Tataän een 8000 zielen te plaatsen.

Vervolgens werd op een den 29sten September '34 gehouden conferentie te Bandoeng op het Departement van Verkeer en Waterstaat met de Directeuren van Binnenlandsch Bestuur, Verkeer en Waterstaat en andere autoriteiten besloten, dat met de Soekadana-kolonisatie zou worden begonnen, doch voor de bevloeiing uit de Way Sekamong v.z.v. mogelijk gebruik zou worden gemaakt van door de kolonisten te presteeren onbetaalden arbeid, waardoor

opvoedende kracht uit het werk zou gaan en de kosten oorspronkelijk op $2\frac{1}{2}$ miljoen begroot, aanmerkelijk zouden worden gedrukt. Zoo werd afgesproken, dat de hoofdtoevoerleiding op 3 K.M. na, welke nabij de opdamming liggen en moeilijk werk vereischten, daarnevens ook de secundaire leidingen en andere werken, die ervoor in aanmerking komen door de kolonisten om niet gegraven zouden worden.

De resultaten zullen uit eenige in dit artikel nog te geven cijfers voldoende blijken.

2. Bevolkings- en oppervlakte-cijfers.

Voor een beter inzicht wil ik thans eerst eenige bevolkings- en oppervlakte-cijfers noemen.

Gedong Tataän is 23.000 bouw groot met 34.000 zielen en nagevoeg geheel bevolkt.

Wonosobo bevat momenteel 5851 zielen en beslaat een oppervlakte van rond 6000 bouw, waarvan 2000 bouw in cultuur gebracht.

In de Soekadana-kolonisatie kwamen de eerste kolonisten op 3 April 1935.

Het eerste gedeelte, dat thans onder handen genomen is, beslaat 27.000 bouw, waarvan technisch bevoelbaar 10.000. Het aantal opgezetenen bedraagt momenteel ± 21.000 zielen, die ± 3000 bouw in cultuur hebben gebracht, terwijl het aantal wegen alleen in de Soekadana-kolonisatie thans een lengte van 84 KM beslaat, waarvan in een tijdsverloop van ongeveer 3 maanden ten behoeve van de nieuwe nederzettingen van kolonisten, die in het voorjaar van 1937 uitkwamen, 52 KM behoorlijke boschwegen ter breedte van 6 M en per motorfiets berijdbaar werden aangelegd.

Het tweede gedeelte der Soekadana-kolonisatie is groot 20.000 bouw.

Van dit totaal van 47.000 bouw zal 25.000 à 30.000 bouw technisch bevoelbaar kunnen worden.

Daarnaast zijn de verlaten Way Sekampong erfpachtsperceelen met een oppervlakte van ± 12.000 bouw, welke mogelijk ook bevoelbaar zullen blijken, terwijl vermoedelijk ook een deel der ongeoccupeerde terreinen aan de overzijde van den weg Soekadana — Goenoengsoegih bevoelbaar kan worden. Er is dus hier nog een overvloed van grond beschikbaar. Dit groote oppervlak zal bevoelbaar worden uit de Way Sekampong, welke zelfs in den drogen tijd een capaciteit van $35 M^3/sec.$ heeft.

3. Bodemgesteldheid en opbrengst; Irrigatie.

De gronden in de Lampongs zijn over het algemeen goed, in enkele streken zelfs buitengewoon vruchtbaar, de regenval is regelmatig en gunstig, de afwezigheid van vele ziekten en plagen maken het land zeer geschikt voor kolonisatie.

Een voorname factor bij koloniseeren is de wetenschap hoeveel de grond produceert. Daarvoor worden geregeld een groot aantal proefsnitten gehouden, die de basis vormen voor een goede verdeling van het plukloon (bawon) bij het rijstoogsten.

Daaruit blijkt, dat droge gronden door Javanen bewerkt per bouw gemiddeld 35 picol padi (droog) opbrachten tegen droge gronden door Lampongers beplant slechts 26 picol per bouw, terwijl men zou mogen veronderstellen, dat deze laatsten in het ladangen beter thuis zijn dan de Javanen.

Voor enkele jaren huldigde men de opvatting, dat zonder irrigatie geen kolonisatie mogelijk was.

Ik kan deze stelling ten eenenmale niet deelen en bestrijd deze, verwijzende naar den toestand in heel Nederlandsch-Indië, waar het allergrootste deel der bevolking van de opbrengst van droge gronden leeft, althans van niet technisch bevoeide terreinen.

Irrigatie is ongetwijfeld veel beter, kost echter te veel geld en tijd om terstond op ruime schaal toegepast te worden en is niet strikt noodzakelijk. De talrijke kolonisaties in de Lampongs bewijzen dit.

Voor het vestigen van een kolonisatie werd de bruikbaarheid van den grond onderzocht door het Bestuur in samenwerking met den landbouwconsulent, Javanen en Lampongers.

Aan het oordeel van beide laatsten dient groote waarde te worden gehecht.

Door den Bodemkundigen Dienst werd de laatste jaren alleen in 1932 en 1934 een onderzoek ingesteld in de Soekadana-kolonisatie en Way Djepara.

Als merkwaardigheid moge vermeld worden, dat de gronden in Gedong Dalem (Soekadana-kolonisatie) door den Bodemkundigen Dienst als matig werden betiteld, waarvan men hoogstens tweemaal een oogst kon verwachten. Nu is de vijfde oogst binnen, welke 20 tot 30 picol droog per bouw opbracht; ¹⁾ de eerste aanplant

¹⁾ De op 9 plaatsen te Gedong Dalem op voor de 5e maal beplante gronden gehouden proefsnitten leverden een gemiddelde op van 31 picol (nagedroogde padi met steel in pic./bouw).

leverde \pm 50 picol per bouw op. Ik teeken hierbij aan, dat op Java de gemiddelde opbrengst per bouw sawah slechts 25 picol is.

4. Wijze van koloniseeren; familie en spontane kolonisatie.

Het systeem groote complexen voor de kolonisatie aangewezen te krijgen verdient nadere beschouwing. Zijn die inderdaad in den aanvang nuttig — doch niet altijd noodzakelijk — als de magneten om den Javaan te trekken, later, wanneer het land vol raakt met Javanen zal de inheemsche bevolking met leede oogen naar die reservaten zien, gronden waarop zij niets te zeggen heeft, in tegenstelling met de vele verspreid liggende Javaansche nederzettingen waar banden ontstaan uit wederzijdsche hulp, huwelijk enz.

Op Sumatra en elders heeft men reeds honderden Javaansche dorpjes van ex-wegwerkers, ondernemingskoelies, enz. — Wanneer er toe zou kunnen worden besloten aan die kernen nieuwelingen toe te voegen, zoo zou men in één jaar tijds Java reeds van tienduizenden gezinnen kunnen ontlasten. Zeker, men zal de risico loopen, dat hier en daar de bestaansvoorwaarden ongunstig zijn, doch men bedenke, dat gronden in overvloed op korten of grooteren afstand aanwezig zijn, terwijl in het algemeen het individu veel gemakkelijker naar eigen smaak een stuk grond kan uitzoeken dan dat hem zulks door het Bestuur wordt aangewezen. Zoo verlieten meerdere kolonisten de veelbelovende Soekadana-kolonisatie om zich een hun eigenend plekje uit te zoeken en elders in de alang-alang (o.a. Tandjoeng Sarie) te beginnen, waar zij zich ondanks mindere qualiteiten van den bodem zooveel meer „senang” (voldaan) gevoelden.

In dit verband merk ik terloops op, dat men het wegloopen uit kolonisaties niet te zwaar moet opvatten; deze wegloopers vormen elders weer de kernen voor latere nederzettingen.

De toestanden op de Buitengewesten zeer wel kennende is het mijn vaste overtuiging, dat bij eenige zorg van de plaatselijke ambtenaren alles behoorlijk verlopen zal. In de Lampongs is dat gebleken.

In 1937 werd voortgegaan met het aanvullen en creëren van kleine Javaansche nederzettingen in de richting Palembang en Benkoelen, teneinde een trekweg te vormen waarlangs de immigranten van kolonisatie tot kolonisatie, van warong tot warong trekkend, uiteindelijk de in dit jaar in het Palembangsche te openen

nieuwe kolonisaties Loeboek Linggau met 600 gezinnen en Belintang met 250 gezinnen kunnen bereiken.

Een goede stap in deze richting is in 1937 geweest de stichting van 4 kolonisaties langs den autoweg Negeri Agoeng (Station Z.S.S.) — Pakoean Ratoe in de onderafdeeling Kotaboemi, waardoor men nog slechts \pm 15 K.M. van Belintang verwijderd is.

Ook de trekwegen naar de Residentie Benkoelen, t.w. Talang Padang — Oeloe Beloe — Oeloe Semoeng — Moetar Alam en Boekitkemoening — Moetar Alam (Way Tenoeng) hebben de aandacht.

Men moet zich echter vooral niet blind staren op hetgeen in de Lampongs, in Benkoelen en straks in Palembang geschiedt.

Een methode, die in de Lampongs slaagt kan elders mislukken, de toestanden toch zijn vaak zeer uiteenlopend. Daarom ware elke wijze van kolonisatie toe te passen, die na degelijk overleg van de plaatselijke ambtenaren uitkomst geven kan. Van dezen moet de belangstelling, het werk vooral uitgaan!

Naar 100 % perfectie behoeft niet gestreefd te worden.

Ook het inschakelen b.v. van het particulier initiatief, van hen die zich buitengewoon voor de kolonisatie interesseeren, is vaak zeer wel mogelijk gebleken.

Zoo zijn in de Lampongs op verzoek van enkele beheerders van cultuurondernemingen kolonisaties opgericht. Alle mogelijke hulp en zorg werden van hun kant ondervonden.

Zij deden zulks zeker met het doel later over voldoende werkvolk te beschikken. Maar zit daarin iets slechts en is het geen uitkomst voor den Javaan naast de opbrengst van zijn grond nog werkgelegenheid te hebben?

Het gaat er immers alleen om Java van zijn surplus bevolking te ontlasten en te zorgen, dat de emigranten het buiten Java beter hebben dan in hun geboorteland.

Welke methode ook gekozen wordt, men bedenke daarbij echter steeds dat de spontane trek, het spontaan doen emigreeren van den Javaan naar elders, dus geheel zonder bemoeienis van het Gouvernement, het groote einddoel is.

Het is niet alleen van zoo'n overwegend belang, dat de kolonisatie in het heden goed gaat, de blik moet vooral en steeds op de toekomst gericht zijn.

In 1905 begon de regeeringsbemoeienis met de kolonisatie en thans is deze zoo ver, dat in massatransporten jaarlijks \pm 15.000

Javanen naar de Lampongsche Districten worden vervoerd. Hoe gemakkelijker en aangenamer voor de kolonisten die transporten worden uitgevoerd, des te verder is men van het doel de menschen hun eigen weg te laten vinden. Het moet ondenkbaar worden geacht, dat op den duur het transport van honderdduizenden op die wijze zou kunnen plaats hebben. Als overgang naar de spontane kolonisatie moet de trek naar familie en kennissen buiten Java voortdurend worden aangemoedigd ; eerst met regeeringshulp en tenslotte alles geheel aan het individu overlatende. Men moet dus buiten de massatransporten om zelf zijn weg vinden.

Hoe eerder men dit principe doorvoert, des te beter!

5. De Verstandhouding tusschen de autochthone bevolking en de immigranten.

Een goede verstandhouding tusschen de autochthone bevolking en de immigranten is voor het welslagen der kolonisatie van groot belang en moet er nauwlettend op worden toegezien, dat deze op geenerlei wijze verstoord wordt.

De Lamponger is den Javaan thans welgezind, omdat hij in hem o.a. een goede arbeidskracht ziet voor zijn peper- en koffietuinen, de bewerking van zijn gronden enz.

Er dient echter angstvallig gewaakt te worden, dat de voor de Lampongers bestemde gronden en vooral die, geschikt voor de pepercultuur, niet door Javanen worden geoccupeerd.

Men bedenke, dat er eenmaal een tijd zal komen, dat de gronden ook voor den Lamponger schaarscher zullen worden ; dan begint de tijd van het zoeken naar elkaars fouten en de autochthone bevolking zal het als een onjuistheid aanvoelen, dat in haar midden stukken Java zijn neergeplant, waarbinnen zij weinig of niets te zeggen heeft.

Hoe anders is dat bij de kleine kolonisations, waar Javaan en Lamponger tenslotte tot elkaar komen ; door huwelijk, enz. ontstaan banden, die zooveel goeds voor de toekomst voorspellen.

Als voorbeeld van deze samenvloeiing noem ik het ondervolgende :

Een voornaam Lamponger (penjimbang), groot-grondbezitter te Marga Kaja, Way Semah, kreeg op verzoek een aantal kolonisten toegewezen.

Momenteel is hij loerah in de kolonisatie Pareredjo en verdedigt waar noodig de rechten van zijn dessagenooten tegen zijn eigen

Volksgenooten, daarbij gebruik makend van de macht, die hij als adathoofd heeft.

Ook de tegenwoordige Pasirah van Wai Lima is van origine Javaan. Hij is met een voorname Lampongsche vrouw gehuwd en door dit „tjamboer Soembai"-huwelijk heeft hij de rechten van een penjimbang gekregen en kon hij, gelijk is geschied, tot Pasirah verkozen worden.

6. Uitzending en selectie van kolonisten.

't Is gewenscht de menschen van Java te zenden zooals zij zijn, dus geen geselecteerde personen.

Ongetwijfeld toch hebben de minst bedeelden, dus vaak de fysiek zwakken, het meeste recht op een kans op een beter bestaan.

Dat is ook de moreele eisch, die aan de kolonisatie gesteld kan worden.

Voor de plaatselijke ambtenaren is zulks uiteraard minder aangenaam, er zullen minder vleierende krantenberichten komen, meer ziekte en sterfte zijn gedurende de eerste periode te verwachten. Alleen in 1935 werd geen selectie toegepast en was de armoede en ellende aan de meeste kolonisten te zien. Eenige maanden later was het meerendeel reeds bijgekomen en thans zijn het gelukkige grondbezitters met een behoorlijk huis en welbewerkt erf; geen onderscheid valt te constateeren tusschen deze kolonisten en hen, die in 1936 uitkwamen en aan wie niet te zien was, dat zij zware crisisjaren hadden doorgemaakt.

Het is mede onnoodig te selecteeren op beroepen.

De grobakvoerder, de haarknipper e.a. die op Java geen bestaan kunnen vinden, hebben zeker evenveel recht dit te verkrijgen.

Ook van hen bleek, dat zij als de nood aan den man kwam, de gronden wisten te bewerken; in den aanvang wat minder, doch van lieverlede niet slechter dan de volbloed tani.

Slechts kolonisatie van intellectueelen zal zeer moeilijk tot eenig gunstig resultaat kunnen leiden. Het intellect is maar al te vaak een vijand van zelf de handen aan den ploeg te slaan, van een „hard struggle for life" gedurende de eerste maanden van het verblijf in het nieuwe land. Is het de bedoeling den intellectueelen eenig kapitaal of ondersteuning te geven, ten einde daarmee gronden te ontginnen met kolonisten van Java dan zullen deze laatsten toch zeker elders een stuk grond voor zich zelf bewerken, dat dan in hun

bezit blijft, in stede van als ondernemingskoelies behandeld te worden.

Een proef in 1935 in de Lampongs genomen met intellectueelen en ambachtslieden, die werkloozensteun op Java genoten, is volkomen mislukt.

De enkele intellectueelen die met de gewone kolonisten-transporten uitkwamen en als zoodanig werden behandeld, hebben door den zuren appel heen gebeten en zijn thans lieden, die zich gelukkig voelen een goede toekomst te zien.

7. Overtochts- en andere kosten bij uitzending. Vestiging van kolonisten.

In 1935 is men er mede begonnen de overtochtskosten door het Gouvernement voorgeschoten, te doen terugbetalen, hetgeen niet meer dan billijk kan worden genoemd.

De kosten bedragen per gezin ongeacht de grootte daarvan f 12.50; voor een vrijgezel (boedjang) f 5.— Deze voorschotten moeten binnen 3 jaren worden terugbetaald, gedurende welken tijd de kolonisten vrijgesteld zijn van belasting en heerendiensten.

De eerste 3 à 4 maanden op zijn nieuwe verblijfplaats zijn voor den kolonist als regel zeer moeilijk door de geheel andere sfeer waarin hij zich geplaatst ziet, door ziekten en door allerlei emoties, maar vooral door het werken in omstandigheden (oerwoud enz.) die hem elders vreemd zijn.

Voortdurend moet hij gewezen worden op zijn plicht zooveel mogelijk terrein te ontginnen, doch ondanks alle moeite blijkt, dat de kolonisten in het eerste jaar niet meer dan \pm een halve bouw grond openleggen, dit ook als gevolg van de geringe eischen, die de Javaan voor zijn levensonderhoud stelt. ¹⁾

Deze $\frac{1}{2}$ bouw brengt den kolonist gemiddeld op 20 picol padi droog, waarmede een gedeelte van zijn schuld en ook andere schulden moeten worden terugbetaald, zoodat men kan zeggen, dat hij voor eigen gebruik nog 10 picol padi overhoudt; met de

¹⁾ „Van hoe weinig grond de landbouwende bevolking op Java moet bestaan blijkt hieruit, dat één gezin gemiddeld slechts de beschikking heeft over 0,33 h.a. sawah, 0,10 h.a. erf en 0,37 h.a. drogen grond of in totaal 0,80 h.a.”
(Uit Economie der Desa; cursus van Dr. E. de Vries; Java-Bode 23 Januari 1937).

bijverdiensten, die hij zich kan bezorgen en de opbrengst van zijn erf kan hij daar zeker van leven.

Die andere schulden zijn als regel minimaal. Aan de kolonisten worden nooit voorschotten in geld verleend, hoogstens kunnen zij op afbetaling krijgen wat landbouwgereedschappen en kookgerei, totaal voor ten hoogste \pm f 3.50 per gezin.

Bij den eersten termijn van terugbetaling van de transportkosten betoont men de noodige soepelheid bij de vaststelling van het terug te betalen bedrag; rekening wordt gehouden met omstandigheden en opbrengst. De volgende twee jaren moet echter de achterstand worden ingehaald.

In 1936 werd het eerst terugbetaling gevorderd en bedroeg deze 17 %, in stede van 33 %, n.l. f 8.295,81 op een totale schuld van f 48.996,82.— Op ultimo 1936 was door de nieuwe kolonisten van 1936 op een schuld van f 48.022,41 een som van f 1.745,22 aangezuiverd, derhalve rond 4 %. Dit laatste werd vrijwillig voldaan, aangezien zij voor de aanzuivering eerst in 1937 moeten zorgen.

De kosten voor het Gouvernement t.b.v. de kolonisatie 1936 bedroegen gemiddeld per gezin f 9,463 en per ziel f 2,448.

— De uitzendingskosten voor vrije arbeiders op de Europeesche ondernemingen bedroegen in Juni 1937 per gezin f 42.— franco Oosthaven, terwijl eigen werving is uitgesloten.

Daarbij komt, dat voor terugzendingskosten naar Java (Stbl. 1911 no. 540) nog op f 26.— per gezin gerekend moet worden.

8. Kosten der kolonisatie.

Steeds wordt er naar gestreefd de kosten der kolonisatie te drukken.

Eenige cijfers mogen dit illustreeren.

In 1935 werd in de Lampongs uitgegeven aan transportkosten f 49.000.—

In 1936 berekend naar een ongeveer gelijk aantal kolonisten f 42.000.—

In 1935 aan andere uitgaven in de Lampongs f 26.000.— tegen f 20.000.— in 1936.

In 1935 werd uitgegeven aan het bouwen van loodsen (bédèngs) f 8.400.— in 1936 f 4.300.—

Vroeger bouwde men groote loodsen ad \pm f 180.— per stuk waarin 80 en meer gezinnen gehuisvest werden.

Bij den grooten aanvoer van kolonisten in een korten tijdsduur is het beslist noodzakelijk, dat de kolonisten niet langer dan 12 à 14 dagen in de loodsen verblijven, waarna een nieuw contingent aankomt. Gedurende dien tijd bouwen zij gemeenschappelijk in kongsi's van \pm 5 gezinshoofden een eigen huis.

De luie en zieke personen bleven na afloop van den gestelden termijn veelal in de loodsen achter, hetgeen moeilijkheden meebracht.

Nu bouwt men loodsen ad \pm f 5.— à f 10.— voor 5 à 6 gezinnen die na 12 à 14 dagen voor nieuwe gezinnen moeten plaats maken, welk systeem in de practijk goed voldoet.

Men bouwe vooral niet te mooie loodsen, waardoor de neiging, naar eigen grond te verhuizen, niet wordt aangemoedigd.

De Javaan voldoet op behoorlijke wijze aan zijn verplichtingen tegenover den Lande.

Als voorbeeld moge genoemd worden de belastingachterstand op ultimo 1936 in Gedong Tataän ad 7 %, over alle kolonisaties omgeslagen 8.7 %, tegenover een achterstand van de Lampongers en Bantammers ad 15 %; voor afkoop heerendiensten zijn deze cijfers resp. 2.07 en 18 %.

Zooals de kolonisatie thans verloopt, kan van een winstgevend bedrijf gesproken worden.

De stille en zichtbare baten dekken ruimschoots de kosten. Uiterste waakzaamheid moet echter betracht worden om de uitgaven niet te vermeerderen, integendeel op verlaging der kosten moet alles gezet worden.

9. Eigenbelang en zelfwerkzaamheid.

Met alle kracht dient er naar gestreefd te worden de kolonisten aan den grond te hechten.

Een der middelen daartoe is het zelf doen ontginnen van den grond, het oprichten van een eigen huisje en vooral het doen planten van overjarige gewassen.

Te dien einde worden in ruime mate allerlei zaden en stekken verstrekt; pisang, klappers en andere vruchtboomen worden in grooten getale aangeplant.

Het gevoel voor eigenbelang en de zelfwerkzaamheid moeten zooveel mogelijk worden gestimuleerd, want vooral den eersten tijd zal steeds de neiging bestaan maar een beroep op de overheid te doen.

Hoe moeilijk ook, men wijze alle hulpverlening af, die niet strikt noodzakelijk is; het stelsel niets voor niets dient streng en consequent te worden doorgevoerd.

De juiste grens moet daarbij gevonden worden, aangezien iedere overschrijding daarvan reeds dadelijk leiden zal tot toenemende zorg en gelduitgaven, die tenslotte de draagkracht der gemeenschap te boven gaan en een vlot verloop der kolonisatie schaden.

De geschiedenis leert te over, dat overal waar de overheid te veel geldelijk hielp, zulks op een mislukking uitliep. Kunstmiddelen, te veel wetenschappelijk werk, geestelijk en lichamelijk selecteeren zullen de kolonisatie slechts maken tot een kunstproduct.

Wanneer men zooveel mogelijk de kolonisatie op haar natuurlijk verloop laat, is het een simpel werk.

De eeuwen door was kolonisatie nu eenmaal een hongertocht, het zoeken van een uitweg naar betere levensvoorwaarden.

Het spreekt vanzelf, dat bij kolonisatie door de overheid de scherpste kanten er aan ontnomen moeten worden.

Met streve echter steeds naar minder steun en zorg, teneinde daardoor het einddoel, de spontane kolonisatie te stimuleeren.

Het is aan te bevelen vanaf het eerste begin op het kolonisatie-terrein de nieuwelingen in bedèngs onder te brengen en hun aan te zeggen binnen den kortst mogelijken tijd op hun eigen erf een huisje te bouwen. Het doen intrekken bij oude kolonisten, het laten bouwen van te mooie tijdelijke loodsen enz. wreekt zich steeds op de vorderingen van eigen aanplant.

Bij individueelen arbeid krijgt de kolonist loon naar werk, naar zijn eigen willen en capaciteiten.

Het gezamenlijk, communaal doen openkappen van het bosch, het bewerken van den eersten aanplant, moet van dit standpunt bezien dan ook als minder juist worden beschouwd.

Het eerste uiterlijk resultaat zal ongetwijfeld beter zijn dan bij de individueele ontginning, doch het bevredigt minder en het werkelijk resultaat is na 1 á 2 jaar reeds merkbaar: de minder geschikte kreeg te veel, teerde op de arbeidskracht van zijn buurman, hetgeen zich bij het onderhoud van de tuinen enz. spoedig demonstreert.

10. Voedselvoorziening.

Zoodra de kolonisten uit Java komen, worden zij naar oogstbare velden gestuurd, teneinde hun pluk- of snijloon, zgn. „bawon” te verdienen. Zij krijgen dan gemiddeld per gezin 5 picol padi,

waarmede zij de eerste 3 à 4 maanden van hun verblijf op de plaats van bestemming kunnen leven.

Het zgn. „bawonnen” (het verdienen van plukloon bij den rijst-oogst) is in feite geen nieuw systeem. Overal en ook hier wordt vanouds de padi op de velden door helpers gesneden tegen afstand van een deel van het geogste als pluk- of snijloon.

Op georganiseerde wijze is genoemd systeem thans aan de kolonisatie dienstbaar gemaakt, teneinde de kolonisten zoo spoedig mogelijk „selfsupporting” te maken.

Daarnaast bestaat voldoende gelegenheid in loondienst eenige bijverdiensten te verwerven.

Vroeger was men voor het snijden van de bawon uitsluitend op de oude kolonisatie Gedong Tataän aangewezen, nu echter kan reeds $\pm 50\%$ der nieuwkomers tot dat doel naar andere koloniaties worden gezonden.

Men zorge steeds dat vóór de komst der kolonisten overal op ruime schaal ketella (singkong) en papaja worden aangeplant.

Het volk moet eten hebben!

Dat behoeft volstrekt niet alleen rijst te zijn; op Java leefde het meerendeel der kolonisten van heel wat minder dan ketella en was rijst voor de meesten een ongekende weelde.

Het is goed, dat de kolonist het hier beter heeft, doch overdrijving zou schaden.

Vóór alles moet de voedselvoorziening de aandacht hebben; het is volstrekt onnoodig, dat de kolonisten zich in den aanvang reeds toeleggen op den verbouw van uitvoerproducten voor de wereldmarkt.

Rijst (padi) kostte na den oogst in 1936 f 0.65, in 1937 f 1.10 de picol in Gedong Tataän, gepelde djagoeng in de Soekadana-kolonisatie begin 1937 f 0.85 de picol; in de andere koloniaties naar verhouding.

Ketella kan men gratis weghalen, terwijl de andere voedingsgewassen goedkoop zijn.

Van belang is het de kolonisten tegen zichzelf te beschermen.

Indien n.l. geen goede contróle op hen wordt uitgeoefend, doen zij na het bawonsnijden vaak hun verdiende padi van de hand tegen minimale prijzen en zouden zij daardoor zonder een eigen voorraad voedingsmiddelen op de hun toegewezen plaatsen aankomen.

Merkwaardig is, dat niettegenstaande groote rijstophbrengsten zij steeds tot de economisch zwakke broeders behooren. De Lam-

*dit is na 1937
met het punt.*

ponger staat in dit opzicht belangrijk hooger. Verbouw van peper heeft door den Javaan niet plaats; zijn rijst verkoopt hij kort na den oogst. De importhandel levert veel aan de inheemsche bevolking en nagenoeg niets aan den Javaan.

Het zijn de rijstpellerijen, die maar al te gaarne profiteeren van den verkooplust en de domheid der Javanen.

Het vorig jaar kwam voor het eerst rijst van de kolonisaties op de Bataviemarkt.

Werd vroeger veel rijst geïmporteerd, thans wordt ook geregeld van Oosthaven rijst naar Java uitgevoerd.

De toename van de rijstproductie wordt door de navolgende cijfers weergegeven :

in 1934 invoer-overschot	2002,16 ton	=	32.293 pic.
in 1935 „ „	1758,96 „	=	28.532 „
in 1936 uitvoer „	2573,4 „	=	41.506 „

Gedurende de maanden November 1936 tot en met Maart 1937 werden uitgevoerd 26730 picol van 65 K.G. (1737,45 ton) waarvan alleen in de maanden Februari en Maart 1937 respectievelijk 5900 en 14438 picol (383,50 en 938,47 ton).

II. De kolonist als arbeidskracht t.b.v. de Inheemsche en Europeesche cultures.

Opgemerkt dient te worden, dat de kolonisatie niet alleen van belang is als middel tot vermindering der overbevolking op Java, doch ook van zeer groot belang voor de Buitengewesten zelf. Het land wordt in cultuur gebracht.

De inheemsche bevolking, die voor wat betreft de peper, het hoofdproduct in genoemd gewest, met een export in 1936 van 60.039 ton, nagenoeg 70% van de geheele wereldproductie beheerscht, heeft veel werkvolk noodig. Jaarlijks kwamen en gingen tot voor kort \pm 50.000 Bantammers. Door de kolonisatie voorziet men zich thans zooveel gemakkelijker van werkvolk; de vele Europeesche ondernemingen trekken er eveneens haar nut uit. De goedkoope en gemakkelijk te verkrijgen arbeidskrachten, speciaal voor de koffieondernemingen, hebben deze door de moeilijke tijden, welke nu achter ons liggen, heen geholpen. Maar ook voor de in de Lampongs gevestigde Javanen is het een uitkomst die werkgelegenheid te hebben. Op de koffieonderneming Talang

Padang, de grootste van Nederlandsch-Indië, werkten in 1936 in den pluktijd tot 4300 man daags.

Wanneer men de kolonisten volgens de desbetreffende bepalingen en in afwijking van de tot 1936 in de Lampongs in de practijk gehuldigde opvatting, dat zij waren „losse” arbeiders, wil maken tot „vrije” werklieden, zoo zal zulks met zich brengen meerdere zorg van ondernemingszijde en grootere kosten voor de plaatselijk aangenomen arbeidskrachten.

Het gevolg zal zijn, dat men liever het werkvolk van Java laat overkomen, waardoor meer zekerheid bestaat dat geregelde, blijvende arbeiders worden verkregen.

Het doorvoeren van bedoelde opvatting volgens de letter der Wet zou derhalve beteekenen nadeel voor de ondernemers en de plaatselijk werkzoekenden, waarmede de kolonisatie zeker niet gediend is.

De kolonisatie zou er bij gebaat zijn, indien het Gouvernement er toe over zou kunnen gaan de Europeesche Cultures te ontheffen van de verplichting om, indien de ex-arbeiders dat wenschen, hen naar Java terug te zenden (Stbl. 1911 no. 540 art. 3 (1)).

Volstaan zou kunnen worden met het doen uitbetalen van de overtochtskosten, waardoor een zeer groot aantal Javanen buiten het land van herkomst blijft en door den overvloed van grond een goed, althans beter bestaan dan op Java zal vinden.

Nu gaan de meesten naar Java terug om na korten tijd hun nabestaanden tot last te zijn, ontwend als zij zijn aan het gewone leven in de desa. Velen trachten dan weer als kolonist naar buiten te gaan, ten deele op kosten van den Lande. Wanneer zij op de Buitengewesten waren gebleven, hadden zij kernen voor latere kolonisations kunnen vormen.

Men denke echter niet, dat de ruime werkgelegenheid de al overheerschende factor is voor het slagen der kolonisatie. Zeker is deze van groot belang, maar bestaat die werkgelegenheid niet, of slechts in geringe mate, zooals in de kolonisations Oeloe Beloe, Toeloeng Seriboe, Toeloeng Boho, Way Kerap en Argopantjoeran e.a., dan komt men er ook.

Teneinde werkgelegenheid te scheppen, werd bij de opening der Soekadanakolonisation dwars door het terrein een weg aangelegd, waarbij men behoorlijk kon verdienen. Niettegenstaande alle moeite lukte het niet de kolonisten in eenigszins voldoende mate eraan te laten werken en moest ten slotte de weg door importkrachten uit Garoet aangelegd worden.

En zoo is er meer. Wij denken zoo gauw, dat de kolonisten te kort komen, terwijl zij reeds lang voldaan zijn!

Om te voorkomen, dat kolonisten spoedig na hun aankomst in de Lampongs naar de ondernemingen overgingen, werd aan de Europeesche werkgevers het verzoek gericht de kolonisten gedurende het 1ste jaar van hun verblijf niet als koelies te verbinden aan hunne ondernemingen zonder voorafgaande toestemming van den betrokken bestuursambtenaar.

In dit opzicht werd de grootste medewerking ondervonden.

Voor alles toch dient er voor gezorgd te worden, dat de nieuwkomers aan hun grond gehecht raken, waartoe, zooals reeds vermeld, een huisje, overjarige gewassen, pluimvee enz. medewerken.

12. Propaganda.

Propaganda op groote schaal is op Java noodig om de menschen er heen te leiden zelf te leeren uitzwermen. Elke mogelijkheid ter bevordering hiervan moet worden aangegrepen.

Het plaatselijk bestuur in de Lampongs verleent zijn hulp om door middel van correspondentie, het verstrekken van briefkaarten en postzegels de kolonisten er toe te krijgen hunne ervaringen en verwachtingen aan familie en kennissen op Java mede te deelen.

Bedroeg in 1935 het aantal brieven door kolonisten aan hunne relaties op Java gezonden 1500, in 1936 was dit welhaast 15.000.

Een waardevol middel tot opwekking van emigratie is het zenden van propagandisten, die met medeneming van allerlei plantmateriaal en op de kolonisaties verkregen product als bewijsstuk op Java verschillende desa's bezoeken en daar verhalen over het leven in het nieuwe vaderland.

Werden in 1935, 16 propagandisten gezonden, in 1936 bedroeg hun aantal 46.

Het is vooral ook zeer nuttig dat ambtenaren, hoofden en landbouwers van Java telkenjare naar de kolonisaties worden gezonden, teneinde met eigen oogen te kunnen zien wat daar te koop is.

In Januari 1937 werd zulks na 4 jaren weer voor het eerst gedaan. Ook de ambtenaren van de Buitengewesten, die met de kolonisatie bemoeienis hebben, moeten in de gelegenheid gesteld worden eens een kijkje op Java te nemen, teneinde eenen zuiveren indruk van de toestanden in de desa's te kunnen verkrijgen.

Voor de propaganda zou ook Volkslectuur het hare kunnen bijdragen, terwijl verder op welwillende Inlandsche politieke partijen een beroep zou kunnen worden gedaan.

Door het bestuur der Posterijen is nagegaan hoeveel geld door de kolonisten per postwissel naar Java is gezonden; in 1935 beliep dit bedrag *f* 165.000; in 1936 tot ultimo September *f* 115.000.—. Daarnaast zijn natuurlijk ook geldsommen in aangeteekende brieven enz. verzonden of aan personen, die naar Java gingen, medegegeven.

Het totaal bedrag is dus aanmerkelijk grooter.

Het opnemen van leeslesjes met plaatjes over de kolonisatie in de boekjes van de Volksscholen op Java, het bevestigen van propagandaplaten in openbare gebouwen, de verspreiding van sluit- en opplakzegels over Java zijn propagandamiddelen, die volle aandacht verdienen.

Een waardevolle opname met stilstaande beelden werd gemaakt van de vestiging van de eerste emigranten in de Soekadana-kolonisatie, e.d.

Thans is gereed een 16 m.m. smalfilm, ter lengte van 1800 voet, met een projectietijd van $1\frac{1}{2}$ uur, van de kolonisatie in al haar geledingen. Van een ongetwijfeld zeer kostbare geluidsfilm door een beroepszaak opgenomen, verwacht ik niet zoodanig nuttig effect, dat aan uitgave van mogelijk \pm *f* 80.000.— daarvoor gemotiveerd zou zijn.

Mijn ervaring is, dat primitieve volken op een sprekende film meestal met nervositeit reageeren, met als gevolg dat het verhaal hun geheel of voor een belangrijk deel ontgaat.

Dit alles is echter nog slechts een begin der propaganda, die nog veel en veel intensiever gevoerd zal moeten worden.

13. Voorlichting door de Pers.

Ik moge hier ook wijzen op het goede, dat de Pers in het belang der kolonisatie kan doen.

Het lanceeren echter van verkeerde berichten ten nadeele van allen, die met de kolonisatie te maken hebben, is hoogst ongewenscht.

Ik denk b.v. aan berichten als in Inlandsche bladen waarin vermeld, dat de kolonisten, die hier komen, zeer hard moeten werken, zwaar met malaria en andere ziekten te kampen hebben, *f* 12.50 aan transportkosten moeten terugbetalen en dergelijke dingen meer.

Dit alles is ten deele waar, doch de wijze waarop het verteld wordt, is zeer afkeurenswaardig en wekt een verkeerden indruk.

Inderdaad zijn er malaria-streken in de Lampongs, doch zeker niet meer dan elders; de gezondheidstoestand en de medische verzorging steken hier over het algemeen ver uit boven hetgeen men in andere deelen der Buitengewesten aantreft en zijn vermoedelijk beter dan voor de gemiddelde dorpsbevolking op Java het geval kan zijn.

Dat er velen bij het openleggen van nieuwe terreinen ziek worden, is bekend en geschiedt overal.

De gezondheidstoestand der nieuwe kolonisten heeft in de Lampongs de voortdurende aandacht van het Bestuur en den geneeskundigen dienst en is, alle omstandigheden in aanmerking genomen, gunstig te noemen.

Het sterftcijfer bedraagt voor alle kolonisaties gerekend voor 1936 gemiddeld $\pm 30^0/00$ tegen een sterftcijfer voor Java van $\pm 20^0/00$.

Nogmaals, kolonisatie is een werk vol risico en dikwijls ruw; wenscht men daarbij perfectie, dan is vaak het einde te bezien.

Het gaat helaas niet anders!

14. Toekomstbeelden.

Momenteel is van de Moederlandsche 25 millioengift 3 millioen beschikbaar voor Inheemsche kolonisatiedoeleinden.

Bij de groote bevolkingstoename op Java zal men t.z.t. voor enorme moeilijkheden komen te staan; misoogsten kunnen nu en later de bitterste ellende veroorzaken.

Met het bedrag van 3 millioen, dat in 3 jaren of althans binnen afzienbaren tijd verwerkt moet worden, kan thans veel, zeer veel gedaan worden om het toekomstbeeld te verzachten.

Er wordt thans gemompeld, dat te veel geld aan personeel, onderzoekingen enz. wordt uitgegeven waardoor de risico wel wordt verminderd, doch de emigratie op groote schaal en in vlug tempo niet gediend is. Men zoekt de zaak te ver; indien de plaatselijke bestuursambtenaren zich met ernst voor dit mooie, koloniale werk van de eerste orde zetten, hun de geheele verantwoordelijkheid wordt gegeven, zou dat, met eenig advies en veel propaganda van boven, zeker kunnen slagen.

Hetgeen in de Lampongs en Benkoelen, straks in Palembang gedaan wordt, is slechts een uiterst bescheiden deel van hetgeen over heel Indië tot stand kan worden gebracht.

De wegen, die voor verruiming der kolonisatie openstaan zijn nog vele, terwijl daarnaast op Java energiek propaganda gemaakt moet worden.

Men moet zich echter niet voorstellen, dat Java door de koloniaties op groote schaal geheel van haar overbevolking zal worden ontlast.

Slechts in geringe mate zal dat geschieden.

Evenwel zal door de vele wegtrekkers meer levensruimte aan de achterblijvers gegeven worden.

Van de belangrijke toename der zielentallen op de koloniaties in de Lampongsche Districten gedurende het tijdvak ultimo Juni 1933 — 18 Juni 1937 geven de ondervolgende cijfers een duidelijk beeld :

Zielental koloniaties ult. Juni 1933:

Gedong Tataän opgericht in 1905	31.965 zielen.
Wonosobo „ „ 1921	3.644 „
Andere koloniaties	1.648 „
Totaal	<u>37.257 zielen;</u>

waarvan \pm 30.000 zielen met overheidsbemoeyenis overgebracht.

In het tijdvak ult. Juni 1933 — 18 Juni 1937 met overheidszorg naar de koloniaties in dit gewest overgebracht :

47.547 zielen

Totaal zielental koloniaties 18 Juni 1937 84.804 zielen.

Totaal zielental Javanen in dit gewest 147.000, waarvan 78.000 zielen met overheidszorg en 69.000 op eigen gelegenheid in de Lampongs gekomen zijn.

Werden derhalve gedurende het 28-jarige tijdvak 1905 — 1933 met overheidszorg naar de Lampongsche Districten overgebracht \pm 30.000 zielen — 35 % van het huidige totaal zielental der koloniaties — in het vierjarig tijdvak 1933 — 1937 was dit aantal rond 48.000 zielen — 57 % van het huidige totaal zielental der koloniaties.

In de laatste 4 jaren bedroeg dus het aantal kolonisten, dat werd ingevoerd, \pm 68 % meer dan in de 28 voorafgaande jaren.

Aangeteekend zij, dat deze overbrenging van \pm 48.000 zielen plaats had tegen minimale kosten voor het Gouvernement, mogelijk nog geen 2 % van hetgeen het eertijds kostte, terwijl de import

dezer kolonisten geschiedde gedurende de zwaarste crisisjaren, op een tijdstip, dat tengevolge van de zeer gedeprimeerde productenprijzen de werkgelegenheid uiterst gering was.

Niet zoodra was het bekend, dat een groot bedrag voor de kolonisatie beschikbaar was, of er gingen stemmen o.a. in de dagbladen op, het aantal immigranten tot 50 à 100.000 's jaars op te voeren.

Zeer terecht besliste echter de Regeering niet meer dan 15.000 zielen 's jaars met overheidszorg naar de Lampongs te zenden.

Met de uitgestrektheid grond, die men nu voor de kolonisatie in de Lampongs op het oog heeft, doch welke slechts een fractie is van hetgeen voorhanden is, kan men dan \pm 12 jaar geregeld elk jaar genoemd aantal kolonisten zenden.

Inmiddels wordt overal elders dit grootsche werk aangevat.

Teleurstellingen en mislukkingen zullen daarbij niet uitblijven, die heeft men te aanvaarden; inmiddels gaat elk jaar geregeld de stroom wegtrekkers naar de Lampongs door en zal dat een gangmaker zijn om het werk weer elders te beginnen.

15. Slotbeschouwing.

Tot slot wordt er de aandacht op gevestigd, dat elk jaar de bevolking van Java met \pm 600.000 zielen toeneemt.

Nu is er reeds nauwelijks uitkomst en alleen dan wanneer de oogst meeloopt en andere gunstige omstandigheden zich voordoen.

Bij de gestadige toename van bevolking kan, indien niet thans reeds afdoende voorzorgen worden getroffen, straks over 10, 20 of meer jaren, wanneer een misoogst voorkomt of de ongunst der tijden drukt, hongersnood mogelijk gepaard gaande met epidemieën niet uitblijven en zulks de Regeering voor een onoverkomelijke débâcle plaatsen.

De aandacht van het buitenland zou hier ongetwijfeld op vallen en men zou er op wijzen, dat wij in groote mate zijn te kort geschoten in onzen plicht om tijdig het bevolkingssurplus van Java naar de minder bevolkte eilanden over te brengen.

Bij de toenemende vraag naar koloniën wordt aldus het thans brandende kolonisatie-vraagstuk in de internationale belangstelling betrokken.

Met het voor kolonisatiedoeleinden toegestane deel der welvaartsbijdrage kan voor de toekomst dus zoo'n ontzaglijk leed voor velen op Java worden voorkomen, zoo'n goed werk worden verricht voor het hooghouden van onze koloniale roeping.

Organisatie, de durf om risico's te aanvaarden, gepaard aan snelheid van handelen, zijn daartoe een onafwijsbare eisch. Het incasseeren van toenemende ellende en moeilijkheden wordt anders slechts naar de toekomst verschoven.

Nogmaals, Kolonisatie is een eenvoudige, natuurlijke zaak, waarin alle neigingen om er problemen van te maken, moeilijkheden op te werpen, slechts tijd kosten en remmend werken.

Belast de bestuursambtenaren met het werk ; laat ze hun gang gaan ieder op zijn manier, steun ze in elk opzicht, laat hun verzoek om hulp niet de stem eens roepende in de woestijn zijn.

Zij zullen ongetwijfeld teleurstellingen boeken, mislukkingen zullen niet uitblijven, maar al doende leert men en het werk wordt op breede basis doorgevoerd.

Met het bedrag van 3 miljoen heeft men thans de gelegenheid de zaak kordaat aan te vatten.

Op elken bestuursambtenaar rust de plicht naar vermogen ertoe mede te werken ; het is een goed menschelijk en Koloniaal werk, dat tot groote voldoening stemt.

Laat elk het zijne ertoe bijdragen en met voortvarendheid en energie de zaak aanvatten.

De kolonisatie op breede basis doorgevoerd zal een uitkomst zijn voor de overbevolking van Java en tegelijk een krachtige economische ontwikkeling van de Buitengewesten met zich brengen. Zij zal een zegen zijn voor heel Nederlandsch-Indië.